

праць. Серія: *Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: Тернопільський націон. педагогічний ун-т імені Володимира Гнатюка. Вип. 21. С.137–146.

14. Орлик, С. (2022). Мародерство, грабежі і розбій під час російської окупації Східної Галичини та Північної Буковини в роки Першої світової війни. *Український історичний журнал*. №2. С. 4–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.02.004>

15. Орлик, С. (2023). Митні кордони та установи російської окупаційної влади в Галицько-Буковинському генерал-губернаторстві у роки Першої світової війни. *Помежів'я історії. Націотворчі, культурні та туристичні виміри минулого і сьогодення України: Колективна монографія*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. С. 64–75.

16. Орлик, С. (2018 б). Цінова політика російської окупаційної влади на території Галичини і Буковини в період Першої світової війни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: В-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Вип. 1. Ч. 1. С. 48–58.

17. Російська адміністрація. *Діло*. № 212 (4) (30 січня). 1915. С. 3.

Олександр БОНДАРЕНКО
ORCID: 0000-0001-8582-513X

МІЩАНСТВО НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 1785–1917 рр. ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

TOWNSFOLK OF THE DNIEPER UKRAINE IN 1785-1917 AS AN OBJECT OF THE STUDY OF SOVIET HISTORIOGRAPHY

Одним із важливих напрямів дослідження історії міст Наддніпрянської України в 1785–1917 рр. є всебічне вивчення населення, зокрема його найчисленнішої верстви – міщанства. Адже саме воно було основним носієм нового, модерного міського способу життя, котрий тоді зароджувався та формував характерні риси міст і творив міську культуру.

Актуалізація проблеми формування в сучасній Україні громадянського суспільства, спроби створення цивілізованих ринкових відносин та середнього класу спричиняє підвищення наукового зацікавлення до вивчення міщанства, котре мало істотний вплив на соціально-економічні й соціокультурні процеси в тодішніх містах України. Міщанство становило важливу та динамічну соціальну групу міського населення, яка значно вплинула на розвиток міської

економіки, культури та політики. Сучасні дослідження, переосмислюючи роль міщанства, враховують його багатогранність та різноманітність, що дає змогу глибше зрозуміти соціально-економічні та культурні процеси в Наддніпрянській Україні в 1785–1917 рр. Міщанство було не лише активним учасником історичних подій, але й важливим агентом змін, що сприяло формуванню сучасного українського суспільства.

Інтерес до історії міщанства продиктований також внутрішньою логікою розвитку самої історичної науки, яка присвячувала цій проблемі явно недостатню увагу. Суттєвим чинником інтересу до вивчення міщанства є реабілітація в сучасній вітчизняній історіографії ціннісних орієнтацій та суспільної поведінки міщан, що сприяє руйнації колишніх стереотипів щодо негативного ставлення до міщанського стану. Все це зумовлює потребу у створенні адекватних уявлень стосовно історії несправедливо обмовленої міської верстви.

Терміни «міщани», «міщанство» ми використовуємо у формально-правовому сенсі, тобто йдеться про тих мешканців міста, які офіційно були записані до міщанського стану. Крім того, сюди ж ми відносимо і цехових ремісників, які формально існували як окрема верства міського населення Наддніпрянщини але за своїм становищем ні фактично, ні юридично від міщан не відрізнялися.

У радянській історіографії пріоритетними були проблеми економічного характеру, через те звернення до історії міських прошарків мусило тільки підтвердити факт виникнення та особливості формування в імперській росії капіталізму, буржуазії й пролетаріату. Саме тому історія міщанства після більшовицького державного перевороту стала персоною non grata в тогочасній історіографії. Важливою характерною особливістю радянської історичної науки була тенденція досліджувати міщанство насамперед як соціальну основу формування пролетаріату та буржуазії. Тому в радянській історіографії головна увага зверталась на процес «розкладання станів», часто відносячи його до дореформеного періоду, що, на наше переконання, суперечило історичній дійсності. Ще одна істотна характерна риса радянської історіографії полягала в зосередженості на класовій структурі суспільства імперської доби, а не на становій.

Міщанство вивчалась в радянській історіографії зазвичай через контекст дослідження історії окремих міст, економічних процесів, розвитку торгівлі, становлення й діяльності міського самоврядування, демографічних процесів в містах, формування та еволюції нових класів тогочасного капіталістичного суспільства. Важливо звернути увагу й на те, що в радянській історіографії міщанство досліджувалось як носій дрібнобуржуазної свідомості, тому саме поняття «міщанин» одержало негативний відтінок і стало означати обмежену, вкрай аполітичну та недалеко людину, котра схильна до користолюбства й накопичення матеріальних благ тощо. До то ж міщанство вивчалось не як одна із міських суспільних верств, а передусім як негативне соціально-психологічне

та моральне явище. Внаслідок такого підходу в соціогуманітарних науках запанував не науковий аналіз і конкретно-історичні уявлення щодо міщанства, а ідеологічні стереотипи, які не сприяло об'єктивному та всебічному дослідженню міщанського стану.

Радянській історіографії міщанства притаманні ідеологічні та методологічні особливості, найсуттєвішою з яких була та, що її основу становила марксистсько-ленінська ідеологія, яка акцентувала увагу на класовій боротьбі та економічних аспектах історичного процесу, через що історичні події та явища розглядалися через призму боротьби між експлуататорами і експлуатованими класами. Всі соціальні явища трактувалися як прояви класової боротьби, тому вивчення історії зосереджувалося на аналізі протиріч між класами, зокрема між буржуазією та пролетаріатом. А міщанство розглядалося як дрібна буржуазія, що займала проміжне становище між робітниками та капіталістами.

Важливою ідеологічною особливістю радянської історіографії було те, що історія розглядалася як прогресивний процес, спрямований до побудови соціалістичного суспільства, тому позитивно оцінювалися події та явища, які сприяли соціалістичній революції, і негативно – ті, що цьому перешкоджали. Крім того, виходячи з ідеологічного постулату щодо партійності науки, історики мали дотримуватися лінії Комуністичної партії, що призводило до ідеологічного контролю над історичною наукою, а висновки і трактування історичних подій повинні були відповідати офіційній партійній доктрині.

Серед методологічних особливостей радянської історіографії насамперед виокремимо матеріалістичну концепцію історії, відповідно до якої основний методологічний підхід базувався на діалектичному та історичному матеріалізмі, всі історичні явища та процеси трактувалися як наслідки матеріальних умов життя суспільства.

Ще однією методологічною особливістю радянської історіографії був економічний детермінізм, що зумовлював приділення великої уваги економічним факторам як основним рушійним силам історичного розвитку. Всі соціальні, політичні та культурні аспекти розглядалися в контексті економічних змін.

У цьому ж контексті вкажемо на соціологізацію історії, внаслідок чого історія тісно перепліталася з соціологією, досліджувалися соціальні структури та їхня динаміка водночас акцент робився на масових рухах, колективних діях та соціальних класах.

Телеологічний підхід означав, що історичні події часто інтерпретувалися з точки зору кінцевої мети – побудови комуністичного суспільства, що призводило до ідеологічної заангажованості та тенденційного висвітлення історичних фактів.

У радянській історіографії зазвичай індивідуальні дії і роль окремих особистостей часто відходили на другий план, а основну увагу приділяли колективним суб'єктам історії: класам, масам, партіям.

Зауважимо ще на одну методологічну особливість радянської історіографії, яка проявлялась у тому, що аналіз і вивчення документів та архівних матеріалів проводився з метою підтвердження марксистсько-ленінської концепції історії, адже суворо контролювалися інтерпретації документів, щоб уникнути ідеологічних відхилень.

Отже, дослідження міщанства Наддніпрянської України в 1785–1917 рр. в радянській історіографії зумовлювалось соціально-економічними та політичними умовами радянської доби, що й формували погляди на цей соціальний клас. Радянська історіографія, зокрема в період сталінської епохи, розглядала міщанство як символ буржуазної експлуатації та ворожої класової сутності, що підлягала критиці за його ідеологічну несумісність із соціалістичними ідеалами.

У працях радянських дослідників акцентувався процес соціальної трансформації міщанства в умовах революційних змін, його перехід до нових соціальних форм у контексті боротьби класів. Міщанство часто розглядалося через призму класової боротьби та його роль у підтримці старого порядку, що значно обмежувало об'єктивний аналіз його економічного та культурного внеску в розвиток регіону.

Однак, дослідження радянських істориків також виявили певні аспекти соціальної та економічної динаміки міщанства, включаючи його адаптацію до нових умов, економічну активність і вплив на локальні економічні та культурні процеси. Це дозволило створити певне уявлення про різноманітність соціальних і економічних форм міщанства, хоча й в межах ідеологічних обмежень.

Радянська історіографія міщанства Наддніпрянської України в період 1785–1917 рр. намагалась втілити ідеологічні концепти класової боротьби та соціальних змін, що вплинуло на методологію та інтерпретацію історичних процесів. Незважаючи на певні обмеження, ці дослідження слугували основою для сучасних наукових розробок, які враховують значно ширший спектр соціально-економічних і культурних аспектів міщанського життя в Україні того часу.

Джерела та література

1. Бондаренко, О. В. (2021). Міста Наддніпрянської України за імперської доби (1785–1917 рр.): історіографічний дискурс: монографія. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф. 364 с.
2. Бондаренко, О. В. (2014). Міщанство Російської імперії дореформеної доби у дорадянській та радянській історіографії. *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Випуск 19. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. С. 96–101.
3. Шандра, В. (2016). Міщанські органи станового самоврядування в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). К.: Інститут історії України НАН України. 345 с.